

taalvaardigheidsontwikkeling van elke leerling zal worden gemeten en vastgelegd in een rapportcijfer dat meeltelt in de overgang. Het vormgeven van het taalbeleid en de ervaringen ermee dienen daarnaast een vast agenda-punt te zijn van elke team- en vaksectievergadering.

Ook wat de bekwaamheid van de docent betreft, zijn er organisatorische maatregelen getroffen. Wat een leraar doet aan de taalvaardigheidsontwikkeling van de leerlingen is een vast onderdeel van het functioneringsgesprek. Elke leraar moet laten zien wat hij of zij doet of heeft gedaan. Taalontwikkelen lesgeven wordt een vast onderdeel van de interne scholing 'activerende didactiek' (de *Opleiding Atlas Didactiek* genoemd). Bij lesbezoeken wordt bekeken wat de leraar nu concreet doet aan de taalvaardigheidsontwikkeling van de leerlingen.

Op informatieavonden voor ouders staat taalbeleid hoog op de agenda. De taalvaardigheid van de leerling wordt meegenomen in de rapportbesprekingen met ouders. Er komt een bericht voor ouders over manieren om taal thuis bespreekbaar te maken. De school overweegt ook een cursus voor ouders.

Dus...?

Het Rijswijks Lyceum heeft de lat hoog gelegd, en is daarmee een van de weinige middelbare scholen in Nederland die de uitdaging van een schoolbreed taalbeleid is aangegaan. Het organisatorische en procedurele kader dat nu voorligt, moet zeker voldoende zijn om een dergelijk breed gedragen taalbeleid in te kunnen voeren. Maar uiteindelijk staat of valt een goed taalbeleid met de didactische middelen die je inzet om de taalontwikkeling van leerlingen te stimuleren. In een volgend nummer van LTM hoop ik daarop nader in te gaan. ■

Dit artikel is deels gestoeld op de presentatie *Sterk in taal, straks sterk in studie* tijdens de Landelijke Studiedag van Levende Talen van 2 november jl. en de Onderwijsdag van De Haagse Hogeschool van 8 november. De laatste had de vorm van een copresentatie, samen met Rolf de Jong, plaatsvervangend rector Atlas Onderwijsgroep, en Dick Stammes, onderwijskundig medewerker Atlas Onderwijsgroep, beiden deel uitmakend van de werkgroep Taalbeleid van het Rijswijks Lyceum. Het schoolbreed taalbeleid is gebaseerd op de visie en het model dat ik in de periode 1999–2004 heb ontwikkeld binnen De Haagse Hogeschool.

Wilma van der Westen is senior beleidsmedewerker/adviseur Taalbeleid aan De Haagse Hogeschool. E-mail: <W.M.C.vanderWesten@hhs.nl>.

LITERATUUR

Westen, W. van der. (2006). 'Maatregelen die fruit brengen!' Een integrale aanpak van taalontwikkeling in een hogere beroepsopleiding. In D. Ebbens (Ed.), *Retoriek en praktijk van het moedertaalonderwijs. Een selectie uit de 19de Conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press.



Volwaardig literair onderzoek op de middelbare school EEN REËLE OPTIE

Dick Schram & Wim Maas

Empirisch literatuuronderzoek in de klas? In LTM 2007/7 beschreven Paulien Sigmans en Marleen Kieft al hoe zij onderzoek naar leesgedrag in het klaslokaal Nederlands introduceerden. Dat dergelijk onderzoek ook in samenwerking met een universiteit een succesvol profielwerkstuk voor getalenteerde middelbare scholieren kan opleveren, bewijst het project *Extra talent: literatuur en lezersonderzoek*, dat het Onderwijscentrum van de Vrije Universiteit al sinds 2005 in samenwerking met de Faculteit der Letteren organiseert. Dick Schram en Wim Maas, beiden werkzaam aan de VU, lichten dit project toe.

Wat gebeurt er op de universiteit en wat is écht wetenschappelijk onderzoek? Er is een duidelijke trend merkbaar waarin universiteiten samenwerken met middelbare scholen om scholieren een antwoord op die vragen te kunnen geven. Die trend begint ook zichtbaar te worden in het schoolvak Nederlands. Eerder beschreven Paulien Sigmans en Marleen Kieft in LTM al in een lessenreeks hoe leerlingen binnen de lessen Nederlands empirisch literatuuronderzoek verrichten.

Maar het kan heel wat 'groter'. Sinds 2005 organiseert de Vrije Universiteit al het aansluitingsproject *Extra talent: literatuur en lezersonderzoek*, dat sinds 2005 door middelbare scholieren uit 5-vwo en medewerkers van de Vrije Universiteit (VU) wordt uitgevoerd. In dit project van de VU is het de bedoeling dat leerlingen leren wat wetenschappelijk onderzoek is door ze literatuur en leesgedrag te laten onderzoeken. Leerlingen bedenken zelf een onderzoek rondom leesgedrag of literatuur, voeren het uit en evalueren de resultaten. Het uiteindelijke resultaat van hun grootschalig onderzoek, geproduceerd in een maand of zes en begeleid door medewerkers van de VU, kan uiteindelijk dienen als profielwerkstuk.

De keuze voor empirische literatuurwetenschap voor dit aansluitingsproject is niet toevallig. De onderzoeks-

methode van de empirische literatuurwetenschap is goed overdraagbaar en leerbaar. Leerlingen kunnen bij deze discipline op een natuurlijke wijze een aantal belangrijke vaardigheden leren die in de tweede fase én op het hbo en de universiteit van groot belang zijn. Naast informatie vergaren en ordenen, mondeling en schriftelijk presenteren, leren ze vooral veel op het terrein van het doen van onderzoek. Wanneer is een onderzoeksvraag zinvol? Sluiten de onderzoeksinstrumenten goed aan bij mijn vraagstelling? Worden de sterke en zwakke kanten van het onderzoek besproken en worden er suggesties gedaan voor verder onderzoek?

Tegelijk maken leerlingen kennis met de empirische literatuurwetenschap, een aspect van literatuur(wetenschap) dat in de meeste lessen Nederlands in het middelbaar onderwijs vaak onderbelicht blijft.

Scholen

Aan het project doen zeven scholen uit de wijde omgeving van Amsterdam mee. Op de scholen kiezen de betrokken leraren zo'n drie tot vijf leerlingen die goed en gemotiveerd zijn. Belangrijke voorwaarde voor het slagen van het project is dat de deelname van leerlingen op school goed bekend is en dat de betrokken

leraren de ontwikkeling van de leerlingen volgen en stimuleren.

Een groep van ongeveer dertig leerlingen komt uiteindelijk, verspreid over een periode van een half jaar, vier keer een middag naar de VU. Het hele project draait erom dat leerlingen een goed empirisch onderzoek leren opzetten en uitvoeren. Dat vergt goede sturing vanuit de kant van de organisatie, want veel leerlingen zijn met de onderzoekstof niet van huis uit bekend en hebben daarnaast weinig ervaring met het opzetten van grootschalig onderzoek (zie ook Figuur 1). Bij de eerste bijeenkomst op de universiteit staat daarom vooral het leren stellen van een goede onderzoeksvraag voorop. Tijdens een hoorcollege horen de leerlingen wat er bij letterkundestudies gebeurt, met name bij de empirische literatuurwetenschap. Ook worden de basisbeginselen van een goede onderzoeksmethodologie uiteengezet.

Wat is een onderzoekbare vraag? Hoe kun je de in deze vraag opgenomen concepten operationaliseren? Wanneer is een onderzoek betrouwbaar en valide? Welke onderzoeksstrategie past het best bij de onderzoeksvraag: het experiment, de enquête of het veldonderzoek? Met voorbeelden van bestaand onderzoek wordt alles toegelicht.

Omdat de enquête een populaire onderzoeksstrategie is, krijgen de eisen waaraan een goede enquête

Alle voorstellen worden door critical friends en door begeleiders van de VU beoordeeld

dient te voldoen, extra aandacht. Aan de hand van een uitgebreide checklist wordt besproken welke valkuilen er zoal zijn.

De eerste bijeenkomst mondt uit in een opdracht om zelf een onderzoek op te zetten. Elke school heeft daarbij de vrijheid een eigen onderzoeksvraag te formuleren. Dat blijkt elke keer weer motiverend te werken.

Na ruim een maand volgt een tweede bijeenkomst. Dan presenteren de leerlingen hun onderzoeksvorstellen en bespreken ze gezamenlijk hun ideeën. Op deze tweede bijeenkomst komt het er voor de leerlingen op aan het onderzoeksvoorstel te verdedigen. Alle voorstellen worden door *critical friends* en door begeleiders van de VU beoordeeld. Er wordt gekeken naar de relevantie van de vraag, de uitvoerbaarheid en de methodologische zuiverheid van elk onderzoek. Elke school is aangewezen als *critical friend* om in de discussie over het onderzoeksvoorstel van een andere school het voortouw nemen.

Dan beginnen de leerlingen aan hun eigenlijke onderzoek. Maar om een goede statistische verwerking van het onderzoek te kunnen realiseren, moeten leerlin-

BEOORDELINGSCRITERIA ONDERZOEK	
1	Duidelijk is welk probleem centraal staat.
2	De relevantie van het probleem wordt aangegeven.
3	De vraagstelling en de opzet van het onderzoek zijn duidelijk aangegeven.
4	De onderzoeksinstrumenten sluiten goed aan bij de vraagstelling.
5	Het onderzoek is goed gedocumenteerd, wat onder meer blijkt uit literatuurverwijzingen naar relevante theorie en praktijk.
6	De gegevens worden overzichtelijk weergegeven bij voorkeur gebruikmakend van figuren en tabellen naast tekst.
7	De conclusie geeft een juist en helder antwoord op de gestelde vraag.
8	Er worden goed onderbouwde verklaringen voor de bevindingen gegeven en er wordt een relatie gelegd met de literatuur.
9	De sterke en zwakke kanten van het onderzoek worden besproken en suggesties worden gedaan voor verder onderzoek.
10	Het artikel bevat minstens één functionele illustratie (figuur, cartoon, kaart, foto, etc.).
11	Het artikel is overzichtelijk ingedeeld en in goed Nederlands geschreven.

Figuur 1. Voorbeeld van een hand-out tijdens de eerste bijeenkomst

CHECKLIST VRAGENLIJST	
<p>samenstelling van de lijst</p> <ul style="list-style-type: none"> • introductie op de lijst • formulering vragen • formulering antwoorden • volgorde van de vragen • inleiding op verschillende blokken 	<p>vraagvormen</p> <ul style="list-style-type: none"> • vragen enkelvoudig • schaal • lijst • grafisch
<p>formuleringsfouten</p> <ul style="list-style-type: none"> • taalgebruik sluit aan bij doelgroep • dubbelzinnigheid • meer dan één onderwerp per vraag • feiten waarover men van mening verschilt • ongelijke beoordelingsnormen • suggestieve vragen • ontkennde vragen 	<p>antwoordvormen</p> <ul style="list-style-type: none"> • open vraag • 'half' open vraag • lijn trekken • hoeveel antwoordcategorieën • middencategorie of niet • weet niet/geen mening

Figuur 2. Hand-out over vragenlijst

gen ook om kunnen gaan met statistische programma's. Een derde bijeenkomst, een maand of twee na de tweede, is daarom gewijd aan het leren omgaan met het statistische programma SPSS, dat scholen tijdelijk in bruikleen van de VU hebben gekregen. De leerlingen horen hoe je variabelen definieert, hoe je data invoert en hoe je statistische bewerkingen op die data kunt uitvoeren. Als alle onderzoeken zijn afgerond, presenteren de leerlingen op de vierde en laatste bijeenkomst per school hun resultaten.

Kennismaking

Voor veel leerlingen is het project een verrassende kennismaking met de letterenstudie. Ze ontdekken dat je bij letterkundige studies niet alleen met literatuurgeschiedenis en verschillende soorten teksten hoeft bezig te houden, maar ook 'echt' empirisch onderzoek kunt doen, bijvoorbeeld naar de vraag welke invloed de opmaak van een tekst op de begrijpelijkheid ervan heeft, of naar de vraag of kennis van de biografie van een auteur de waardering voor een autobiografische tekst gunstig of ongunstig beïnvloedt. Leerlingen van het College Hageveld deden het laatste. In het *Vierverhalenproject* onderzochten ze de invloed van voorkennis op de lezer aan de hand van de boeken *Tralievader* van Carl Friedman en *Montyn* van D.A. Kooiman. Ze formuleerden hun onderzoeksvoorstel als volgt:

'Om een beeld van de invloed van voorkennis te

krijgen verdelen we de lezers in vier groepen. Elke groep krijgt een tekst volgens de volgende verdeling: Groep 1 krijgt een fragment uit *Tralievader* zonder voorkennis. Groep 2 krijgt een fragment uit *Tralievader* met voorkennis. De voorkennis vertelt dat de schrijfster eigenlijk niets van dit onderwerp af weet, en dat ze gelogen heeft over haar joods-zijn (negatieve voorkennis). Groep 3 krijgt een fragment uit *Montyn* zonder voorkennis. Groep 4 krijgt een fragment uit *Montyn* met voorkennis. De voorkennis vertelt dat de auteur wel verstand heeft van zijn onderwerp (positieve voorkennis).

'Na het lezen van de teksten moeten alle vier de groepen dezelfde vragen beantwoorden over de tekst. Deze vragen moeten zo gesteld worden dat ze inzicht geven in de tekstbeleving van de lezer.

'Vooraf aan de meningvragen worden twee feitenvragen gesteld waarvan het antwoord letterlijk in de tekst staat. Indien deze twee vragen niet beide goed beantwoord worden, gaan we ervan uit dat de leerling de tekst niet serieus gelezen heeft en tellen zijn resultaten niet meer mee.

'Ook wordt er gevraagd of de leerling het verhaal en/of de schrijver al kent. Ook als dit zo is achten we zijn of haar resultaten niet meer objectief en worden ze niet meegenomen in het onderzoek.'

Uit de resultaten bleek dat het niet zo simpel lag dat de auteursinformatie van doorslaggevende betekenis was. De jonge onderzoekers stelden vast dat bij de

Montytekst hun veronderstelling bewaarheid werd, maar bij de Friedmantekst niet. In hun eigen woorden: 'dat Carl Friedman eigenlijk Carolina Klop heet, kon de tweedeklassers maar weinig schelen, terwijl Montyns belevenissen wel een stuk spannender werden als verteld werd dat Montyn ze ook echt heeft meegemaakt.'

Hoe loopt het?

Leerlingen zijn over het algemeen erg enthousiast over dit project. Ze ontdekken dat je je niet alleen met literatuurgeschiedenis en verschillende soorten teksten kunt bezighouden, maar ook 'echt' empirisch onderzoek kunt

doen. De mogelijkheid onderzoek te doen naar een vraag die ze zelf hebben, motiveert. Het is niet zo dat ze het empirische onderzoek zien als iets wat eigenlijk niet tot het vak Nederlands behoort. Integendeel. Ook het werken met een statistisch programma wordt door de leerlingen

Het werken met een statistisch programma wordt door de leerlingen zeer gewaardeerd; vele hebben een vriend, broer of zus die ook met SPSS werkt, en het geeft gewicht als jij er ook mee kunt omgaan

zeer gewaardeerd; vele hebben een vriend, broer of zus die ook met SPSS werkt, en het geeft gewicht als jij er ook mee kunt omgaan.

Dit enthousiasme vertaalde zich de afgelopen jaren ook in de resultaten. Er waren hele goede PowerPointpresentaties te zien waarbij de leerlingen zichtbaar aandacht besteedden aan hun eigen optreden, en wat vooral opviel, was dat de discussie van een heel hoog gehalte was. De leerlingen hadden duidelijk geleerd een onderzoek en de wijze waarop de resultaten tot stand zijn gekomen, kritisch te kunnen beoordelen. 'Hoe gaan jullie nu precies het begrip visualisering operationaliseren?', kreeg een school te horen die de beeldvorming van personages met een etnische achtergrond wilde onderzoeken.

Ten slotte...

Het aansluitingsproject blijkt voor leerlingen zeer relevant en motiverend, niet alleen omdat de meeste er een fraai profielwerkstuk aan overhouden, maar ook omdat ze echt het gevoel hebben iets te hebben geleerd over het doen van onderzoek en over literatuur. Leerlingen

doorlopen op een vanzelfsprekende manier (in het klein, natuurlijk) alle fasen van een wetenschappelijk onderzoek en maken kennis met de verschillende valkuilen en obstakels die je daarbij tegenkomt: het sleutelen aan een onderzoeksvraag en aan het instrumentarium waarmee je je onderzoek uitvoert, de problemen bij het verwerken van gegevens en het opstellen van een eindverslag plus bijbehorende presentatie.

Over literatuur leren ze van elkaars onderzoeken intussen ook veel. Bijvoorbeeld over de relatie tussen taalvaardigheid en literaire leesfrequentie, hoe het zit met identificatie tussen jongens en meisjes als lezers én mannelijke en vrouwelijke personages. Ook maken ze kennis met het thema literaire socialisatie en leesgedrag. Ze denken na over de vraag waarom leerlingen op de basisschool meer lezen dan leerlingen op de middelbare school. Dat blijkt vooral een kwestie van beschikbare tijd te zijn.

Het project is in eerste instantie opgezet voor extra getalenteerde leerlingen, maar kan volgens ons voor alle bovenbouwleerlingen interessant zijn. Via een paar eenvoudige ingrepen kan het op elke school worden toegepast en ingezet als mogelijkheid voor een profielwerkstuk. Bijvoorbeeld door de combinatie van Nederlands of letterkunde met wiskunde (statistiek) of met economie (aandacht voor sociaaleconomische variabelen van respondenten).

Een dergelijk project kan bovendien een bijdrage leveren aan de inrichting van het vak literatuuronderwijs op de middelbare school. In dat vak kunnen ook de resultaten van onderzoek naar reacties van lezers op teksten en literaire socialisatie en leesgedrag worden besproken die leerlingen echt interesseren. Dat betreft ook de historische dimensie ervan. Ook kan de eigen omgang van leerlingen met literaire teksten wellicht systematischer aan de orde worden gesteld. Bijvoorbeeld door databronnen als leesautobiografieën te analyseren en te bespreken. Overeenkomsten en verschillen tussen vakken met betrekking tot onderzoek en 'wetenschap' en de relevantie ervan kunnen onderwerp van discussie worden. Een en ander vraagt natuurlijk wel om een goede didactisering, een uitdaging voor de vakdidactici. Wat in ieder geval is gebleken in het project, is dat leerlingen deze vragen interessant vinden en 'aankunnen', tenminste de excellente. Maar ongetwijfeld ook vele anderen! ■

LITERATUUR

Sigmans, P., & Kieft, M. (2007). Leerlingen onderzoeken lezen. Onderzoek in de les Nederlands. *Levende Talen Magazine*, 94(7), 7-10.



Foto: Anda van Riet

Dyslexie en andere obstakels op weg naar het examen vreemde talen

In het traject dat naar het eindexamen vreemde talen voert, hebben dyslectische leerlingen niet alleen te kampen met hun eigen handicap, maar worden ze ook nogal eens geconfronteerd met (vaak onnodige) obstakels, die het halen van de eindstreep nog lastiger maken. In dit laatste artikel uit deze reeks over dyslexie zetten de auteurs de problemen en mogelijke oplossingen voor dyslectische bovenbouwleerlingen op een rijtje.

Rinie Hoeks-Mentjens, Ans van Berkel & Evelyn Wiers

Als we het over taal of talen hebben, dan bedoelen we eigenlijk gesproken taal. En dat is niet zo vreemd. Taal is van oorsprong een communicatiesysteem dat zich bedient van (taal)klanken. Evolutionair gezien is ons brein volledig ingesteld op het leren van gesproken taal. Geleerden strijden erover of deze eigenschap nu al honderdduizenden jaren oud is of dat we zelfs in termen van een miljoen jaar moeten denken. Geschreven taal daarentegen doet zijn intrede pas rond 4000 voor Christus. Vanaf die tijd tot nu is waarschijnlijk een te korte periode om veranderingen in onze hersenen te verwachten die misschien zouden kunnen samenhangen met het gebruik van het schrift. Ook het geheugen maakt gebruik van klankcodes om woorden in ons brein op te slaan. Tijdens het lezen hebben we een soort akoes-

tische echo nodig om te begrijpen wat we lezen, ook al herkennen we een woord in één oogopslag. Jammer genoeg maken wij als docenten vreemde talen niet altijd voldoende gebruik van die gesproken taal om onze leerlingen de doeltaal bij te brengen. We vergeten daarbij dat *native speakers* er ruim zes jaar over mogen doen om hun moedertaal te verstaan en er in te communiceren voor ze die gaan leren schrijven. Op zesjarige leeftijd hebben zij een bijbehorende woordenschat opgebouwd van ongeveer 5000 woorden.

Ook voor dyslectici geldt het primaat van het gesproken woord. Zij hebben pas een probleem op het moment dat ze met geschreven taal geconfronteerd worden. Als ze in het voortgezet onderwijs een andere taal gaan leren (met name Engels), treedt dat probleem in alle hevigheid op. Vanaf de eerste les moeten ze woordjes leren, oefeningen maken en informatie zoeken in de tekstboeken en werkboeken van de leergang. En dat in